

ישראל ו'המדינה האסלאמית'

שלמה ברום

'המדינה האסלאמית' הופיעה בזירה האזורית כשחקן משמעותי המאיים על קיומן של מסגרות מדינתיות ועל הסדר האזורי שנקבע לאחר מלחמת העולם הראשונה, וזאת בתקופה קריטית מבחינת ממשלת ישראל, שעיקרה האיום המתפתח מצד איראן, בעלות בריתה ושלוחיה. בתקופה זו החלה המעורבות העמוקה של איראן וחזבאללה במלחמת האזרחים בסוריה ונוהל המשא ומתן בין המעצמות ואיראן על תכנית הגרעין שלה, שהביא בסיומו להסכם בין הצדדים.

התמקדותה של ישראל באיראן מקשה על זיהוי יחסה המורכב לתופעת 'המדינה האסלאמית'. זאת, הן בשל השפעתה האמיתית של ההתמקדות באיום האיראני על הדרכים בהן תופסת ישראל את 'המדינה האסלאמית', והן משום שנראה לפעמים כי ישראל נמנעת בכוונה מהתבטאויות בנושא זה. למעשה, מה שנראה כהימנעות מכוונת מהתבטאות בסוגיית 'המדינה האסלאמית' נובע משיקולים טקטיים של ישראל, המבטאים רצון לא להסיט את תשומת הלב של העולם מהאיום האיראני ולא ליצור תמונה לפיה יש במזרח התיכון איומים, שייתכן שהם גדולים מאיום זה. לפיכך, כל ניסיון להבין את הראייה הישראלית של תופעת 'המדינה האסלאמית' אינו יכול להתבסס רק על התבטאויות של גורמים ישראלים בנושא זה, אלא גם על הבנת הצעדים האופרטיביים שישראל נוקטת בשאלת 'המדינה האסלאמית' והקשרם לתופעה זו.

'המדינה האסלאמית' נתפסת בישראל כאחת התוצאות של היחלשות המסגרות המדינתיות במזרח התיכון הערבי, כפועל יוצא של ההתפוכות הפנימיות והאזוריות המתחוללות בו מאז שנת 2011. היחלשות המדינות יצרה ואקום שלתוכו חדרו שחקנים לא מדינתיים – בדרך כלל ארגונים אסלאמיסטיים. אמנם, 'המדינה האסלאמית' התפתחה מארגון אל-קאעדה בעיראק, שהיה שחקן מרכזי בלחימה נגד הכיבוש האמריקאי במדינה מאז 2003, וללא קשר לתופעת 'האביב הערבי'; אלא שההתעוררות המחודשת הייתה תוצאה של העברת הפעילות לסוריה בעקבות התפרצותה של מלחמת

האזרחים שם. מעורבותו של אל-קאעדה בעיראק במלחמת האזרחים בסוריה הייתה גם מכשיר מרכזי לגיוס מתנדבים זרים מהאזור ומחוצה לו לארגון.

הייחוד של תופעת 'המדינה האסלאמית' נעוץ בעובדה שהיא חרגה מגבולותיה של מדינה ערבית אחת, הן באידאולוגיה שלה והן בפעילותה המעשית, וכוננה מסגרת מדינית חוצת גבולות בסוריה ובעיראק. כמו תופעת אל-קאעדה ושלוחותיו, שלוחות של 'המדינה האסלאמית' צצו במדינות נוספות. במקרים רבים הייתה זו תוצאה של החלטת ארגונים סלפים-ג'האדים מקומיים להיכנס תחת כנפי 'המדינה האסלאמית'. תהליך זה, הוא שהפך את 'המדינה האסלאמית' לגורם מאיים מבחינתה של ישראל, יותר מאשר תנועות אסלאמיות אחרות שהיו מעורבות במלחמות האזרחים שהתפתחו בחלק מהמדינות הערביות.

למרות שהשיח שמקדמת 'המדינה האסלאמית' הוא אנטי-ישראלי ואנטי-יהודי באופן מובהק (כמו זה של ארגונים סלפים-ג'האדים אחרים), ולמרות שישאל מוצגת על ידי 'המדינה האסלאמית' כיעד לגיטימי לפגיעה, האיום שהיא מהווה נראה לפי שעה כאיום רחוק. זאת, משום שהשטחים שעליהם השתלטה 'המדינה האסלאמית' נמצאים בעיראק ובמזרח-סוריה, ופעילותה מתרחשת בשלב זה הרחק מגבולה של ישראל. החששות שנשמעו בישראל מאז התפשטותה של 'המדינה האסלאמית' התמקדו בעיקר בהשפעתה האפשרית על ירדן, שהיא בעלת הגבול הארוך ביותר עם מדינת ישראל. למעשה, ירדן היא מוקד לדאגה ישראלית מאז תחילת 'האביב הערבי' – דאגה הנובעת מהמבנה הדמוגרפי של ירדן, מהמספר הרב של פליטים סוריים שהיא קלטתה וממצבה הכלכלי הרעוע. ישראל מוטרדת מהאפשרות שהמשטר בירדן יתערער ושהממלכה תהפוך למדינה לא יציבה, מה שיפגע בשותפות האסטרטגית בינה לישראל ויביא לכך שירדן תשמש בסיס פעולה לגורמי ג'האד נגד ישראל. חשש זה של ישראל מבוסס, בין השאר, על ההערכה שבירדן קיימים תנאים שיכולים להפוך חלקים חשובים מאוכלוסייתה לתומכי 'המדינה האסלאמית'.

נוסף על כך, בישראל קיימים גורמים פוליטיים שיש להם עניין להדגיש את הסכנה שבהתערעורת יציבותה של ירדן, ואף להעניק לה משנה תוקף, וזאת מסיבות הקשורות לסוגיה הפלסטינית: לטענתם של אותם גורמים, חוסר היציבות האיונהרנטי של ירדן אינו מאפשר לישראל להסכים להקמת מדינה פלסטינית, ובוודאי שלא לוותר על נוכחות ישראלית בגדה המערבית, בשל הצורך להתמודד עם הסכנות הביטחוניות הצפויות משם. מובן שטענה זו אינה עולה בקנה אחד עם היציבות שהפגין המשטר הירדני מאז פרץ 'האביב הערבי' ב-2011, ועומדת בסתירה למערכת הקשרים הביטחוניים המפותחת בין ירדן לבין ישראל.

תסריט שבו טורים של רכבי שטח חמושים של 'המדינה האסלאמית' פולשים לירדן ומשתלטים על שטחים בה, כפי שעשו בסוריה ובעיראק, לא התקבל ברצינות בישראל.

לפי הערכות של אלה שהתייחסו לתסריט זה, ברור שצבאה היעיל של ירדן ישמור על נאמנותו למשטר וימנע כל פלישה כזאת. אותם מעריכים חוששים דווקא מפני התהוות של תנועה מחתרתית תומכת 'המדינה האסלאמית' בקרב האוכלוסייה הירדנית, שתהיה מורכבת מגורמים המנוכרים למשטר – תומכים מאוכזבים של האחים המוסלמים, פלסטינים בעלי נטייה סלפית ושבטים בדואים החשים מקופחים מבחינה כלכלית. אולם, גם במקרה של התממשות תסריט זה, קיים אמון רב אצל בעלי אותן הערכות בישראל באפקטיביות של שירותי הביטחון הירדניים וביכולתם לטפל בתופעות אלו. מאז נפילת משטר מובארק במצרים קיימת דאגה בישראל מפני ארגוני הטרור בחצי-האי סיני. אלה פועלים בעיקר נגד המשטר המצרי, אך פעלו כבר גם נגד ישראל מסיני. מדובר בארגונים שהם תערובת של בדואים מקומיים וגורמי ג'האד סלפי, החולקים טינה למשטר המצרי ולמצרים כמדינה, על שהזניחו וקיפחו לרעה את תושבי האזור. לאלה הצטרפה מוטיבציה דתית של גורמי הג'האד הסלפים לפעול נגד המשטר המצרי הנוכחי בהנהגת הנשיא עבד אל-פתאח א-סיסי, וזאת בשל הדחת קודמו, איש האחים המוסלמים מוחמד מורסי.

לא ברור עדיין מהן המשמעויות לישראל מהצטרפות 'וילאית סיני' של ארגון 'אנצאר בית אל-מקדס' – הארגון הגדול ביותר בחצי-האי סיני המנהל לחימה אפקטיבית נגד הכוחות המצריים – לברית עם 'המדינה האסלאמית'. אחת השאלות שדורשות מענה בהקשר זה היא האם 'המדינה האסלאמית' מעבירה ל'אנצאר בית אל-מקדס' סיוע ומשאבים שלא היו בידיו לפני כן, ולכן הוא מהווה איום גדול יותר. לפי המידע המוגבל המצוי ברשותנו, 'המדינה האסלאמית' מעבירה כנראה סיוע כספי לארגון בהיקף לא ידוע.

ארגון 'אנצאר בית אל-מקדס' מפגין יכולות משופרות במלחמה שהוא מנהל נגד הצבא המצרי, אם כי ייתכן שיכולות אלו היו מתפתחות גם ללא סיועה של 'המדינה האסלאמית', על בסיס הניסיון שצבר במהלך שנות לחימתו נגד המשטר במצרים. המספר הקטן יחסית של פיגועים של 'אנצאר בית אל-מקדס' בישראל מאז הדחת מורסי, יכול להיות מוסבר על ידי העדיפות שהארגון נותן כיום למאבק במשטרו של א-סיסי, וכן בצורך שלו להתגונן מפני פעולות הצבא המצרי נגדו, שהאינטנסיביות שלהן הולכת וגוברת.

החשש בישראל הוא משינוי מגמה בסדרי העדיפויות של 'וילאית סיני' בעתיד, שיביא להתמקדות גבוהה יותר בישראל, וזאת במיוחד במצב של חוסר הצלחה של הצבא המצרי בלחימתו בארגון זה ובארגונים האחרים הפועלים בסיני. שינוי כזה עלול להיות משמעותי מבחינתה של ישראל בשל נקודות התורפה הרבות הקיימות בגבולה הארוך עם מצרים, אם כי הנחיתות הטופוגרפית מאוזנת במידה מסוימת על ידי הדלילות של ההתיישבות הישראלית לאורך גבול זה.

ההתפתחויות בחצי-האי סיני הביאו לשינויים באופן ההיערכות של צה"ל לאורך הגבול עם מצרים. אם תחילה נבנתה גדר פשוטה יחסית לאורך הגבול במטרה למנוע חדירה של עובדים זרים בלתי-חוקיים, והיערכות הכוחות שם הייתה בהתאם לתפיסה זו, כיום ההתייחסות לגבול עם מצרים היא כאל חזית שיכולה להפוך לפעילה בהתרעה קצרה מאוד. שינוי זה הביא לתגבור הכוחות הערוכים לאורך הגבול הישראלי-מצרי ולשיפורים בגדר הגבול.¹

מעורבותם של ארגונים אסלאמיים בלחימה במשטר הסורי באזור רמת הגולן הביאה להשתלטותם על מרבית השטחים הסוריים לאורך הגבול עם ישראל (למעט מובלעת בצפון-רמת הגולן הסורית, הכוללת בין היתר את אזור קונייטרה והיישוב הדרוזי חד'ר). מצב זה חידד את תחושת האיום הנשקף לישראל מהחזית הסורית. אמנם, הארגון הדומיננטי ביותר שפועל כיום בגזרה הוא ג'בהת א-נוסרה ולא 'המדינה האסלאמית', אך התקבלו דיווחים על מתקפה מתוכננת של 'המדינה האסלאמית' לכיוון הר הדרוזים בדרום-סוריה – מחוז שלישראל יש עניין בשמירה על השקט היחסי בו. זאת ועוד, ארגון 'שוהדא אל-ירמוק', השולט על חלקים הסמוכים לגבולה של ישראל בדרום-רמת הגולן, הצהיר זה מכבר על נאמנותו ל'מדינה האסלאמית'. כל אלה יצרו תחושה של התקרבות 'המדינה האסלאמית' לשטחה של מדינת ישראל והציפו את החשש מחיכוך עמה. לזאת הצטרף החשש מפעילות חיבאללה בקרבת רמת הגולן, במסגרת הסיוע שהוא נותן לכוחות הנשיא אסד במאבקו במתנגדיו, אך גם כניצול הזדמנות לפתיחת חזית נוספת עם ישראל.

הגברה של תחושת האיום בגבול עם סוריה, על פניו הרבות, הביאה את ישראל להחלטה על היערכות משופרת ברמת הגולן. במסגרת זו נערכה מודרניזציה של גדר הגבול והועברו לגזרה כוחות המתאימים ללחימה בסוג האויב העשוי להימצא בה. האיום מולו נערכה ישראל בעבר ברמת הגולן היה של התקפה משוריית וממוכנת של הצבא הסורי, ולכן ההיערכות של צה"ל התבססה אז בעיקר על שריון. במציאות הנוכחית, האיום הלא-סימטרי מצדן של ישויות כמו ג'בהת א-נוסרה ו'המדינה האסלאמית' מחייב היערכות אחרת.²

התפתחויות אלו בסוריה הביאו להתגבשותן של שתי אסכולות בשיח הציבורי והפוליטי בישראל. האסכולה הראשונה דבקה בתפיסה, שהאיום העיקרי על ישראל מכיוון סוריה נשקף מהציר המונהג על ידי איראן, הכולל את משטר אסד, חיבאללה וארגונים פלסטיניים, שלעומתם איום 'המדינה האסלאמית' הוא בגדר הטרדות בעלות יכולת היזק מוגבלת, שישראל יודעת להתמודד עמן. מסקנתם של אנשי אסכולה זו היא שישראל צריכה לפעול באופן אקטיבי נגד משטר אסד בסוריה.³ האסכולה השנייה מעריכה שישראל צפויה להתמודד בשנים הבאות בעיקר עם איומים מהסוג של 'המדינה האסלאמית' וגורמים תתי-מדינתיים אחרים, בשעה שאיראן ושלוחיה מורתעים על

ידי ישראל וגם מרותקים ללחימה על הישרדות משטר אסד בסוריה והשלטון השיעי בעיראק. לפי אסכולה זו, אסור לעשות הערכת חסר לאיום 'המדינה האסלאמית', אם כי גם אז אין צורך להגזים בסכנה הנשקפת מאיום זה לישראל גופא.⁴

ממשלת ישראל בוחרת לפי שעה לא להחליט לאיזו אסכולה היא קרובה יותר. דובריה מתבטאים בצמצום בכל הנושאים הקשורים ל'מדינה האסלאמית', והדגש שהם שמים הוא על האיום האיראני. העמדה הישראלית לגבי מלחמת האזרחים בסוריה היא שלמדינת ישראל אין עמדה: היא אינה תומכת בשום צד ואינה מעוניינת להיות מעורבת בנעשה אצל שכנתה הצפונית. היעדר עמדה זה אינו מונע כמובן משני הצדדים הנצים בסוריה מלהאשים את ישראל בתמיכה בצד השני, כדי לצייר את היריב "הכופר" כמשתף פעולה אֵתה.

המדיניות ההצהרתית של ישראל מלווה כאמור בצעדים שהיא נוקטת כדי להתמודד עם האיומים הקונקרטיים כלפיה, הן בזירת מצרים והן בזירת רמת הגולן. התבטאויות לגבי הצורך להקים גדר גם בגבולה המזרחי של ישראל – בשלב ראשון לאורך הקטע הדרומי מאילת צפונה – עשויות לשקף תחושה של דאגה ישראלית גוברת מהתפשטותה של 'המדינה האסלאמית' ושלוחותיה גם לעבר ירדן.⁵

ישראל פועלת בתקיפות בהיבט אחר, אם כי מצומצם, הקשור ל'מדינה האסלאמית' – ניסיונות של מתנדבים ערבים, אזרחי מדינת ישראל, לעבור לסוריה כדי להצטרף לשורות 'המדינה האסלאמית'.⁶ מאמץ מודיעיני ומשטרי מוקדש לאיתורם של אנשים אלה, והם נעצרים ומועמדים לדין, אם לפני יציאתם ואם כאשר הם חוזרים לישראל. בכל מקרה, מספרם של מתנדבים אלה הוא עדיין מצומצם. החשש הוא מהקמת תשתית טרור בתוך ישראל בהשראת 'המדינה האסלאמית', שתקודם על ידי אותם מתנדבים שיחזרו מסוריה ומעיראק. חשש זה אינו בלתי־מבוסס, שכן האידאולוגיה המופצת על ידי 'המדינה האסלאמית' עשויה לקסום לגורמים מקרב ערביי ישראל, כפי שמעידים מספר מקרים שכבר נחשפו.⁷

היבט אחר של תופעת 'המדינה האסלאמית' מבחינתה של מדינת ישראל כרוך בראייתה של ישראל את עצמה כאחראית לביטחונם של היהודים ברחבי העולם נגד איומים הנובעים מזהותם היהודית ומקרבם אליה. סביר להניח שישראל משקיעה משאבים, לפחות מודיעיניים, כדי להתמודד עם האיום הגובר על יהודים באירופה כתוצאה מחזרתם של מתנדבי 'המדינה האסלאמית' מעיראק ומסוריה ליבשת. למעשה, איום זה כבר הפך לממשי והומחש על ידי פיגועים שבצעו פעילי 'המדינה האסלאמית' ואוהדיה בקהילות יהודיות שונות ברחבי אירופה.

התשובה לשאלה כיצד תתפתח ראיית ישראל את האיום של 'המדינה האסלאמית' תלויה בהצלחתה או בכישלונה של הקואליציה הבינלאומית שהוקמה כדי לפעול נגדה. נכון לספטמבר 2015, נראה ש'המדינה האסלאמית' בעיראק נבלמה ואף "גולגלה

לאחר "במידת מה, בזכות פעילותה של קואליציה זאת. בסוריה, לעומת זאת, נפח הפעילות של 'המדינה האסלאמית' היה קטן יותר מלכתחילה, ובהתאם לכך הישגי הקואליציה הבינלאומית שם מוגבלים יותר.

ככל ש'המדינה האסלאמית' תתקרב לגבולותיה של ישראל, כך היא תחייב התייחסות קונקרטי יותר לאיום שהיא תיצור עליה. יש פוטנציאל להסתבכות של ישראל בלחימה ב'מדינה האסלאמית', בעיקר אם זו תאיים על קהילות דרוזיות בסוריה וישראל תחליט, משיקולים פנימיים, להתערב כדי למנוע את מימושו של איום זה. לטווח הארוך, השאלה המטרידה יותר היא השפעת האידאולוגיה של 'המדינה האסלאמית' על היציבות הפנימית בשתי המדינות הערביות החתומות על הסכם שלום עם ישראל – מצרים וירדן. התחזקות הגורמים התומכים ב'מדינה האסלאמית' בשתי מדינות אלו עשויה להציב איום ממשי על ישראל.

הערות

- 1 אמיר בוחבוט, "צה"ל מעבה כוחות בדרום מחשש למתקפת טרור בגבול מצרים", **וואלה!**, 12 במרץ, 2015, <http://news.walla.co.il/item/2837407>.
- 2 יואב זיתון, "תרגיל תקיפות בסוריה: המדיניות החדשה של צה"ל בגולן", *Ynet*, 16 באוגוסט, 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4691341,00.html>.
- 3 אלוף (מיל') עמוס ידלון, ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי, הוא נציג מובהק של אסכולה זאת. כך למשל הוא טען בכנס שנערך במכון על 'המדינה האסלאמית' כי "דאע"ש מומחים בתקשורת ובהפחדות, אך אין מה לפחד מהם".
- 4 ראו לדוגמה: "'העיניים נשואות לירושלים': 'המדינה האסלאמית' והג'האד העולמי נגד ישראל והיהודים", *Online Jihad Exposed*, 8 באוגוסט 2014, http://www.onlinejihadexposed.com/2014/08/blog-post_8.html.
- 5 ברק רביד וגילי כהן, "הקבינט אישר: תחל הקמת גדר בגבול המזרחי עם ירדן. קטע הגדר הראשון, באורך 30 ק"מ, ייבנה בין אילת לבין נמל התעופה המתוכנן בתמנע. הקבינט הקצה לתכנית כ-200 מיליון שקל, וגידור הגבול כולו צפוי לעלות כשלושה מיליארד שקל", **הארץ**, 29 ביוני, 2015, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2671344>.
- 6 נושא זה מנותח בהרחבה במאמר אחר בקובץ זה.
- 7 אחיה ראב"ד וחסן שעלאן, "נחשף תא ישראלי: עו"ד רצה להיות רמטכ"ל דאע"ש בפלסטין", *Ynet*, 18 בינואר, 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4616056,00.html>.